

Türkiye Hayvansal Protein Değer Zincirinde Sürdürülebilirlik Raporlaması Durum Değerlendirmesi

Volkan Bağdadlı DSM Besin Maddeleri Ltd. Şti.

1991 yılında Ankara'da doğdu. Lisans eğitimine 2009 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü'nde başladı. 2015 yılında Food Innovation & Product Design (FIPDes) yüksek lisans programına Fransız ve İtalyan hükümet burslarıyla katılıma hak kazandı. AgroParisTech, Technological University of Dublin ve Napoli Federico II Üniversitesi'nden 3 ayrı alanda uzmanlık kazanarak mezun oldu. Sürdürülebilir Tarım sistemlerine gelişen merakıyla İtalya'nın çeşitli bölgelerinde 4 ay organik tarım gönüllüsü olarak çalıştı.

Profesyonel hayatına İzmir'de gıda güvenliği ve kalite sistemlerinin kurulması ve yönetilmesi görevleriyle başladı. 2021 yılında yönetici yetiştirme programı DSM Pioneer ile Royal DSM Hayvan Besleme ve Sağlığı iş birimi EMEA, TRMEBP bölgesine dahil oldu. DSM ile özellikle Türkiye, Ortadoğu, Balkanlar ve Pakistan'da müşteri deneyimi yönetimi, dijitalleşme ve etkileşim geliştirme süreçlerinde kurum içi inovasyon projelerinde sorumluluk almakta, hayvansal protein üretimi ve gıda değer zinciri sürdürülebilirliğinde kurumlar arası çalışmaları bulunmaktadır.

Sürekli öğrenme serüveninde ise farklı kültür ve deneyimler edinmekten, insan ilişkileri ve hikayelerinden ilhamla beslenmekten keyif almaktadır.

Giriş

Bugünlerde 8 milyarı aşan insan nüfusunu misafir eden yeryüzümüzde, 1 milyar insanın yaşadığı dönemlerden sadece 200 yıl uzaktayız. Tahminler 2050 yılına geldiğimizde 10 milyar insana ulaşacağımız yönündedir! Artan nüfus şehirlere yönelmekte, yükselen harcanabilir gelir özellikle az ve orta gelirli ülkelerde hayvansal protein tüketimini tetiklemeye devam edeceği öngörülmektedir. Hayvansal protein değer zincirinin halli hazırda 7.1 GT CO₂ ile insan kaynaklı küresel sera gazı emisyonlarının %14,5'ini oluşturduğu tahmin ediliyor. Kırmızı et ve süt üretiminin ise küresel metan emisyonlarının %30'undan sorumlu olduğu bildiriliyor.²

Hayvancılık ve hayvansal protein üretimi değer zincirinin sera gazı emisyonları ve iklim değişikliği üzerine etkileri ağır olmakla birlikte, dünya üzerinde çoğunluğu dar gelirli ve kadınların %70'ini oluşturduğu 1.7 milyar insanın geçimini sağladığı bir sektör olduğunu unutmamak gerekir.³ Besleyici ve yeterli gıda güvenesinin küresel olarak sağlanması, geçim kaynaklarının eşit ve adil devamlılığı, diğer yandan tarım ve hayvancılıkta çeşitli çevresel etki parametrelerinde emisyon hedeflerine ulaşılması olağanüstü şekilde karmaşık ve küresel işbirliği gerektiren önemli bir sorundur.⁴

Inovasyon ve Türkiye için Önemli

Türkiye'nin hayvancılık sektörü ve ilgili değer zincirinde sürdürülebilirliğin sağlanmasında stratejik önemi olan tarımsal ürünlerde dışa bağımlılık, küresel artan emtia fiyatları, artan yem ve girdi maliyetleri ile döviz kuru etkileri, güncel teknolojik çözümlerin uygulama alanlarının yaygınlaştırılması, üretici gücünün ve karlılığının devamlılığı, eğitimler, destek ve teşvikler gibi sebepler sayılabilir.

Öte yandan Türkiye Net Sıfır hedefini 2053'e tarihlendirdi. COP27'de ise 2030 emisyon hedefini günümüze kıyasla %32 artış olacağı yönünde güncelledi. Climate Action Tracker, Türkiye'nin hedeflerini "kritik seviyede yetersiz" olarak değerlendiriyor.⁷

Tarafı iklim krizi ile mücadelede küresel ısınmayı en fazla 2°C ile sınırladığı Paris Anlaşması, 2030 yılına kadar metan emisyonlarını en az %30 azaltmayı öneren Metan Taahhüdü, ticari ilişkilerimizin en güçlü olduğu Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakat süreci ve küresel ülkeler ve firmaların kapsayan 2050 Net-Sıfır hareketi Türkiye'yi iklim krizi ile mücadelede etkileyen önemli gelişmelerden sadece bir kısmı.

Bütün bu küresel gelişmeler ışığında sektörün ve paydaşların değer zincirinde sorunların tespitinin, çözümlerin geliştirilmesinin, süreçlerin işbirliğiyle iyileştirilmesinin ve hedeflenen yolda küresel beklentilere en hızlı şekilde eşgüdümü sağlayabilmenin bir formülü olarak sürdürülebilirlik düşüncesi yapısı ve raporlama çerçevesi önerilmektedir.

Öneriler ve Sonuç

Bu çalışmanın da gösterdiği üzere Türkiye'de hayvancılık tedarik zincirinde tüketici karşısında doğrudan bulunmayan, marka bilinirliği daha düşük olan kurumlar karbonsuzlaşma baskısını daha az hissediyor, sürdürülebilirlik iletişimini bu doğrultuda daha az kuruyor, stratejilerine daha az entegre ediyor ve raporluyor. Türkiye'de seçilen firmalarda hayvansal ürün işleme noktasına kadar **Türke sürdürülebilirlik raporlaması bulunmamakta, bu oran tüketim aşamasında %36'ı** bulsa da işleme aşamasında sadece %9'da kalmaktadır.

Türkiye'de seçilen tüm firmalar arasında Kapsam 3 dahil raporlama yapan firma sayısı ise sadece 5. Yine yalnız 1 firma, son raporlamasında yaptığı güncellemeyle birlikte emisyonunu 16 kata yakın arttırarak Kapsam 3 emisyonlarını toplam emisyon oranında (%95,2) sektördeki küresel benzerlerini ancak yakalayabiliyor.

Net-Sıfır hedefleri yolculuğu kurumların yalnız kendi operasyonları sonucu oluşan (Kapsam 1 ve 2) emisyonlarla sınırlı değil; doğrudan kontrolü dışında gerçekleşen yukarı ve aşağı yönlü (upstream/downstream) Kapsam 3 emisyonların da tedarik zinciri boyunca karbonsuzlaşabilmesi gerekmektedir. Kapsam 3 emisyonlar, tedarik zincirinin tamamında sürdürülebilirlik farkındalığı, sürdürülebilirlik muhasebesinin olgunluğu ve bunun paydaşlarla şeffaflı iletişim ve işbirliği gerektirmesiyle Net Sıfır hedefleri öndeki en büyük ve karmaşık engeli teşkil etmektedir.

Kapsam 3 hesaplamaları hala ikincil verilere, endüstri ortalamalarına ve yaklaşık temsilî verilere dayanmakta ve bu tedarik zincirinde çevresel etki ve ayak izinin hesaplanması, karşılaştırılması ve iyileştirilmesini imkansız kılmaktadır.

Hayvansal protein tedarik zincirinde ise emisyon azaltım stratejisi belirlerken öncelikli olarak nereye odaklanılması gerektiği açık. **Hayvansal protein işleyen tüketici ürünleri markalarının emisyonlarının %50'sinden fazlası yukarı yönlü hayvan yetiştirme ve yem operasyonları kaynaklı, bu rakamlar et ve süt sektöründe %90'a kadar ulaşır.**⁸ Hayvan yetiştirme ve yem operasyonları aynı şekilde hayvansal ürünün bileşen olarak kullanan tüketici ürünleri markaları ile perakende sektörünün Kapsam 3 emisyonlarının da önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer yandan diyetle bağlı emisyonların en az %70'inin hayvansal kaynaklı olduğunu araştırmalar ortaya koyuyor.⁹

Çalışmanın ortaya koyduğu üzere değer zincirinde en büyük emisyon payına sahip kurum ve sektörler, Türkiye'de en düşük sürdürülebilirlik farkındalık ve olgunluk seviyesine sahip olarak görünüyorlar. Bu noktada son kullanıcıyla buluşan perakende ve tüketici ürünleri firmaları tedarik zincirinde karbonsuzlaşmayı organize ederek desteklemesi ile tüketicilerde sürdürülebilir tüketim farkındalığı yaratma ve güdülemede Net Sıfır hedefleri için çok önemli bir pozisyonda yer almaktadır.

Firmaların emisyon değerlerini iyileştirme programları geliştirebilmeleri ve tedarik zincirinde paylaşılabilecekleri için öncelikli mevcut durum tespiti yapması gerekmektedir. Aynı şekilde tüketicilerin doğru karar alabilmesinin ve sürdürülebilir davranışın desteklenmesinde güvenilir, standardize edilmiş ve birincil verinin kullanıldığı, karşılaştırılabilir yaşam döngüsü analizleri bu vesileyle giderek önem kazanmaktadır. Yaşam döngüsü analizlerinin uluslararası gereklilikleri karşılamak üzere IPCC kılavuzlarına, FAO'nun LEAP (Livestock Environmental Assessment and Performance), Avrupa Birliği PEF (Product Environmental Footprint) Kategori Kuralları ile ISO 14040/44 yönergelerine uyumlu olması önerilmektedir.

Kaynaklar

- United Nations, 2017. World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables. Working Paper No. ESA/P/WP/248.
- FAO, 2017. Livestock Solutions for Climate Change.
- FAO, 2012. Livestock sector development for poverty reduction: an economic and policy perspective Livestock's many virtues.
- Clark, M.A., Domingo, N.G.G., Colgan, K., Thakrar, S.K., Tilman, D., Lynch, J., Azevedo, J.L., Hill, J.D., 2020. Global food system emissions could preclude achieving the 1.5° and 2°C climate change targets. Science 370, 705-707.

Çalışmanın Amacı

Tüketici ve paydaş beklentileri, iklim krizinin hızlandırıcı etkisiyle birlikte firmaları finansal verilerinin yanı sıra finansal olmayan, özellikle operasyonları sonucu ortaya çıkan çevre ve sosyal etkilerinin iletişimini şeffaflık bir şekilde kurmaya yönlendiriyor. Sürdürülebilirlik stratejisi oluşturan, stratejilerini iş süreç ve operasyonlarına entegre eden, çalışmalarını ve etkilerini paydaş beklentileri yönünde paylaşmayı tercih eden firmaların sürdürülebilirlik raporlaması yaklaşımını benimsediğini giderek daha fazla görmekteyiz. **Her geçen gün daha çok firma operasyonlarının çevresel ve sosyal etkilerinin gözetilmesi ve iyileştirilmesini uzun vadeli devamlılık ve karlılığın bir gereği olarak görmekteyiz.**

Öte yandan finans kurumları ve yatırımcılar firmaların sürdürülebilirlik raporları aracılığıyla ilgili Çevre, Sosyal ve Yönetişim (CSY) risk değerlendirmelerini hızla süreçlerine dahil ediyorlar.

PwC, Küresel Yatırımcılar 2021 yılı anketine göre; yatırımcıların %79'u CSY risk ve fırsatların yönetiminin yatırım kararında etkili olduğunu bildiriyor. Aynı ankette katılımcıların %75'i, firmaların kısa vadeli karlılığını azaltsa dahi CSY sorunlarının ele alınmasında hemfikir görünüyor.⁵ **Zayıf CSY performansı gösteren firmaların ilerde finansman maliyetlerinin yükseleceği, hatta finansmana erişmekte güçlük çekeceği bilinmektedir.** Bu süreçte sürdürülebilir finans, kaynak tahsis aracılığıyla iklim değişikliğine dayanıklı sektörlerin geliştirilmesinde en önemli rollerden birini oynayacak. Türkiye'den ise 4 banka BM Net-Sıfır Bankacılık Birliği'ne (NZBA) şimdiden üye olarak, 2050 yılına Net Sıfır kredi ve yatırım portföyü hedeflemektedir.

Sürdürülebilir ekonomiye geçişin ve sürdürülebilirlik muhasebesinin desteklenmesinde Avrupa Birliği Konseyi son olarak Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi'ni (CSRD) onaylayarak daha geniş sektörel bir ekosistemin, kapsamlı, ayrıntılı ve karşılaştırılabilir raporlama yapılmasının önünü de açmış durumdadır. **KPMG'nin Küresel Sürdürülebilirlik Raporu Anketi'ne göre 2020 yılında Türkiye'nin en büyük 100 firmasının sadece 56'sı raporlama yapıyorken bu rakam 2022 yılına geldiğimizde 44'e düşmüş bulunuyor.**⁶

Bu çalışmayla birlikte; Türkiye hayvansal protein üretimi tedarik zincirinde, pazarın büyük çoğunluğunu temsil eden firmaların sürdürülebilirlik farkındalığı ve olgunluğunu yapılan raporlamalar ve iletişim çalışmalarıyla belirlemek, sektörel sınıflandırmalara göre Net Sıfır hedefinde gelişim alanlarını tespit ederek kurumsal işbirliğini odaklanılacak öncelikli noktalarına içgörü sağlamak amaçlanmıştır.

Yöntem

Türkiye hayvansal protein değer zincirinde sürdürülebilirlik farkındalığı ve olgunluğunu araştırılması için ülkemizde faaliyet gösteren 190 firma raporlamaları ve iletişim çalışmaları yönünden analiz edildi. Firmalar işledikleri ürünlere göre ilk olarak 10 gruba, sonrasında hammaddeden son tüketiciye değer zincirinde oynadıkları role göre 5 ayrı grupta tekrar sınıflandırıldılar. Değerlendirilen firmalar arasında hayvansal protein üretiminde katkı maddesi üretimi ve tedariği, yem üretimi, et, süt, etik piliç ve yumurta üreticileri, bunları işleyen ve hammaddelerinin bir bölümünde et, süt, piliç ve yumurta kullanan markalı tüketici ürünleri firmaları, restoran zincirleri ile perakende sektörü yer alıyor. Değerlendirilen firmalar arasında yem üretiminde kullanılan tarımsal ürün tedarıkları yer almamaktadır.

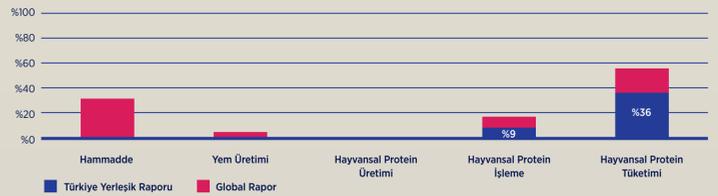
Hammaddede	Katki Maddesi Üreticileri, Premiksler, Distribütörler
Yem Üretimi	Yem Üreticileri
Hayvansal Protein Üretimi	Su Ürünleri Üretimi, Yumurta Üretimi, Kırmızı Et ve Süt Üretimi
Hayvansal Protein İşleme	Hayvansal Protein İşleyen Ambalajlı Tüketici Ürünleri, Etik Piliç Entegratörleri
Hayvansal Protein Tüketimi	Hayvansal Protein Kullanan Ambalajlı Tüketici Ürünleri, Restoran Zincirleri, Perakende

Araştırmada yer alan firmaların websiteleri ve kamuya açık paylaşımları değerlendirildi. Sürdürülebilirlik/CSY raporları bulunan firmalar "Kaç yıldır rapor yayınlıyor ve hangi çerçeveye uyumlu yayınlıyor, emisyon verileri bildiriyor mu ve kapsamlı neler (GHG Protocol: Kapsam 1, 2, 3), Net Sıfır hedefi bulunuyor mu, bunları CDP ve SBTI çerçevesinde yayımlıyor m" gibi parametrelerde analiz edildi. Türkiye'de operasyonları bulunan ancak Global raporlara atfta bulunan firmalar Kapsam 3 oranları hariç değerlendirme dışında tutuldu, sadece yerel operasyonları raporlama çerçevelerinde değerlendirme yapıldı.

İncelenen 190 firmanın 52'si İstanbul Sanayi Odası 2021 yılı Türkiye'nin en büyük 1000 kuruluşu arasında sıralanmaktadır. 11 kurum Borsa İstanbul'da işlem görmekte, 7'si BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer almaktadır.

Tedarik Zinciri Sınıflandırmaları	Sayı	ISO 1000	BIST Sürdürülebilirlik Endeksi
Hammaddede	20		
Yem Üretimi	47	12	
Hayvansal Protein Üretimi	43	8	
Hayvansal Protein İşleme	58	27	1
Hayvansal Protein Tüketimi	22	5	6
Toplam	190	52	7

Çalışma ile sürdürülebilirlik raporlarının tedarik zincirinde dağılımını son kullanıcıya yakınlıkta daha yüksek oranda görüyoruz. Hayvansal Protein Tüketimi firmalarının %36'sı, Hayvansal Protein İşleme firmalarının ise %9'u Türkiye raporlama yapmaktadır. Hammaddede ve yem üretimi gruplarında ise sadece Global firmaların raporlarına atfta bulunuyor. 43 firmanın değerlendirildiği Hayvansal Protein Üretimi grubunun tamamında ise sürdürülebilirlik raporlaması bulunmamaktadır. **Küresel firmalar hariç tutularak Türkiye yerleşik firmalar değerlendirildiğinde, tamamı işleme ve tüketim aşamalarından olmak üzere Karbon Saydamlık Projesi (CDP) ve BM Global Compact'e dahil olan 5 firma bulunuyorken, sadece 1 firma Bilim Temelli Hedefler Girişimi'nde (SBTI) yer alıyor.**

Grafik 1. Global ve Türkiye yerleşik sürdürülebilirlik raporlamaları tedarik zinciri dağılımı

Seçilen firmalarda sürdürülebilirlik raporlamasının %85'i ilk defa Paris Anlaşmasını takiben 2015 yılı sonrasında yayımlanıyor. Değer zincirinde en erken raporlama 2011, perakende zincirinde ise ilk raporlama 2016 yılında başladığı gözlemleniyor. Değerlendirilen tüm firmaların GRI standartlarına uyumlu olduğu görülmektedir. Kapsamlı standartlara uygun olan bir rapor dışında tamamı Temel standart referans alınarak hazırlanmış. İncelenen raporların 10'u "Sürdürülebilirlik Raporu" isimliyle tanımlanırken, "Faaliyet Raporu", "Etik Raporu" ve "Entegre Rapor" şeklinde tanımlanan birer yayın gözlemleniyor.

Değerlendirilen firmalarda ortalama 10 SKA amacına atftın bulunmasıyla birlikte, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın (SKA) tüm raporlarda kurum faaliyetleri ile ilişkilendirildiğini görüyoruz.

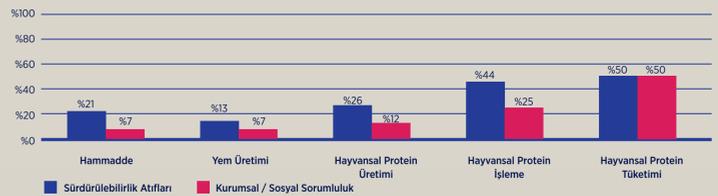
Raporlarda sera gazı emisyonları ile ilgili iletişimlerin yarısı Kapsam 1 ve 2 hesaplamaları, diğer yarısı ise Kapsam 1, 2 ve 3 emisyon iletişimini kurmaktadır. Sadece bir firmada ise herhangi bir kapsam belirtilmeden toplam sera gazı emisyonu iletişiminin kurulduğunu görüyoruz.

İletişimi kurulan sera gazı emisyonlarının %45'inde bir önceki yıla göre azaltım belirtiliyor ve bu oran %22,2 ile %16,1 arasında değişmektedir. Bir önceki yıla göre toplam sera gazı emisyonlarında artış gösteren firmalarda ise %0,1 ile %157,0 arasında bir yayılma görülüyor. **Üst sınırı oluşturan ve emisyonlarında 15,7 kat artış bildirilen bulunan firmaların operasyonlarında bu bildirim yanıtacak büyüklükte bir değişiklik yaşanmaması, hesaplama kapsamı gözden geçirilerek satılan ürünlerin ve bu ürünlerin kullanımları Kapsam 3 emisyon hesaplamalarına dahil edilmiştir.** Aynı sebeple Kapsam 3 emisyon bildirimlerinin, raporlarına dahil eden firmalarda toplam emisyonların %0,5 ile %95,2 arasında değişen oranda bulunduğunu görüyoruz. **Kapsam 3'ün toplam firma emisyonlarına oranı için Global raporlar ayrıca incelenmiş ve ortalama %89 ile Türkiye ortalamasının (%25,3) çok üzerinde olduğu belirlenmiştir.**

Raporlama yapan firmaların yarısı herhangi bir emisyon azaltım hedefi bildirmemiş, %33'ü ise hedeflerini birim ürün, ciro, m² gibi emisyon yoğunluğu üzerinden belirlemiş. **Sadece 2 firmamız ise 2030 yılı için Kapsam 1 ve 2 emisyon hedefi bulunmaktadır.** Net Sıfır hedefini doğrudan kendi operasyonları için belirlemiş, yol haritası çizmiş bir firma bulunmamakla birlikte, 2 firma çatı kurumlarının 2040 ve 2050 olan hedeflerine atfta bulunmuştur.

Raporları olmayan fakat sürdürülebilirliği yada kurumsal/sosyal sorumluluğunun iletişimini kurma ihtiyacı hissedenen firmalar ise bu iletişimleri hangi oranda ve nerede konumladıklarına göre değerlendirilmıştır.

Raporlamamı bulunmadığı 160 firmamızın %71'inin herhangi bir sürdürülebilirlik iletişimini, %84'ünün ise kurumsal/sosyal sorumluluk iletişiminin bulunmadığı gözlemlenmiştir. Sürdürülebilirlik stratejilerinin ve değerlerinin bir parçası olarak iletişimlerinin bir parçası haline getirme girişimi olan ve sosyal/kurumsal sorumluluk projelerinin içinde bulunan iletişimlerini kurmanın ihtiyacını hissedenen firmaların son tüketiciye yakınlıkta artma eğiliminde olduğunu gözlemliyoruz.

Grafik 2. Raporlaması bulunmayan firmaların sürdürülebilirlik atftarı ve sosyal sorumluluk iletişim oranları

Sürdürülebilirlik iletişimini kurmayı tercih eden firmaların %43'ü sürdürülebilirliği "Hakkımızda ve Vizyon/Misyon" alanında konumlandırarak kurumsal değerlerinin ya da stratejilerinin bir parçası şeklinde, %26'sı "Kalite", %22'si ise "Üretim ve Çevre" operasyonlarını bir gereği olarak konumlandırdığını gözlemliyoruz. Firmaların %9'u ise sürdürülebilirliği "Sosyal Sorumluluk" alanı olarak görüyor.

- PwC, 2021. PwC's Global Investor Survey, The Economic Realities of ESG, December 2021.
- KPMG, 2022. Big Shifts, Small steps, Survey of Sustainability Reporting 2022.
- Climate Action Tracker (2022). Retrieved on 26 November 2022. <https://climateactiontracker.org/countries/turkey/>
- Gerber, P.J., Steinfeld, H., Henderson, B., Mottet, A., Opio, C., Dijkman, J., Falucci, A. & Tempio, G. 2013. Tackling climate change through livestock – A global assessment of emissions and mitigation opportunities. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome.
- Sandström, V. et al.: The role of trade in the greenhouse gas footprints of EU diets, 2018, p. 55